

VNS 10/2021 vp Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Opetus- ja kulttuuriministeriö näkee valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisen selonteon linjaukset ja näkökulmavalinnat tarkoituksenmukaisena Suomen ihmisoikeuspolitiikan sekä hallituksen perus- ja ihmisoikeustoiminnan linjaamisessa. Digitaalisuuden, tiedonvälityksen ja kestävä kehityksen valinta tarkempaan tarkasteluun ihmisoikeusnäkökulmasta on perustelua. Yhdenvertaisuuden, tasa-arvon ja osallistumisoikeuksien vahvistamisen korostaminen on linjassa myös opetus- ja kulttuuriministeriön kansallisten ja kansainvälisen yhteistyön painopisteiden kanssa. Opetus- ja kulttuuriministeriö näkee, että selonteko vahvistaa osaltaan valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustyötä ja sen prosesseja sekä kestävä kehityksen toimikunnan puitteissa tehtävää Agenda 2030 –työtä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on osallistunut selonteon laadintaan valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkoston puitteissa sekä kommentoimalla ulkoministeriölle prosessin eri vaiheissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimiala selonteossa

Selonteossa ei käsitellä tyhjentävästi kansallisia perusoikeuskysymyksiä ja –toimintaa. Siten myös opetus- ja kulttuuriministeriön toimialoja tarkastellaan selonteossa pääosin yksittäisten mainintojen ja esimerkkien kautta.

Selonteossa tuodaan esiin laadukas ja tasa-arvoinen koulutus muun muassa yhtenä Suomen oikeusvaltiota suojaavana tekijänä. Perusteltua huolta koulutuksen tasa-arvon heikkenemisestä esitetään erityisesti liittyen korona-ajan etäopetuksen vaikutuksiin lasten ja nuorten oppimisedellytyksiin ja koulutuksellisen tasa-arvon toteutumiseen. Samalla huomioidaan rajoitusten vaikutukset kulttuurin ja taiteen aloilla sekä osin uskonnonharjoittamiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö tuo esiin myös vaikutukset liikunta- ja nuorisosektorille ja erityisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö painotti valmistelussa taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien merkitystä ihmisoikeuspolitiikassa. Selonteossa huomioidaan oikeus kulttuuriin ja sivistykseen perus- ja ihmisoikeutena ja sen turvaaminen julkisen vallan tarjoamin alueellisesti kattavin, esteettömin ja saavutettavin koulutus-, kulttuuri- ja kirjastopalveluin. Opetus- ja kulttuuriministeriön tuki hallinnonalalleen on merkittävä palveluiden säilyttämisessä.

Selonteossa nostetaan esiin haasteet kielellisten oikeuksien käytännön toteutumisessa. Suomi on saanut kansainvälisiltä sopimusvalvontaelimiltä suosituksia muun muassa saamen kielten opetuksen tukemisesta sekä romanikielen ja karjalan kielen opetuksen edistämisestä. Koulutuksen kehittämistoimenpiteiden vaikutuksia näiltä osin seurataan muun muassa osana valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaa.

Selonteko tähdentää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tärkeänä osana valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaa. Demokratia ja ihmisoikeudet ovat suomalaisen koulutuksen arvoperustan ydintä varhaiskasvatuksesta korkea-asteelle. Lasten ja nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistamisen erityisiä toimia opetus- ja kulttuuriministeriön alalla ovat lakisääteisen valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) toimeenpano sekä opetus- ja kulttuuriministeriön vuosille 2020 – 2023 asettama demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä. Sen tehtävänä on tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Tarkasteltaessa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista digitalisaatiossa, pitää opetus- ja kulttuuriministeriö olennaisena oikeutta tietoon ja tieteellisen tiedon tuottamisen, jakamisen ja hyödyntämisen merkitystä disinformaation torjumisessa. Selonteossa on tästä näkökulmasta tuotu esiin kansallisina vahvuuksina kaikkien lasten oikeus laadukkaaseen perusopetukseen, kirjastolaitos luotettavan tiedon tarjoajana sekä media- ja digitaalisen lukutaidon sisältyminen opetussuunnitelmiin ja faktantarkastus opetusmenetelmänä. Tärkeää on edelleen vahvistaa erityisesti lasten ja nuorten kriittistä digi- ja medialukutaitoa. Oikeudesta tietoon, sivistykseen ja kulttuuriin, sekä tieteen ja taiteen vapauteen on kiinnitettävä erityistä huomiota alojen kohdatessa uhkailua ja häirintää.

Digitaalisuuteen liittyvät yhdenvertaisuuskysymykset koskevat paitsi tiedon, myös teknologian saatavuutta. Koulutus- ja kulttuuripolitiikalla pyritään johdonmukaisesti edistämään kaikkien kykyä hyötyä digitalisaation mahdollisuuksista ja esimerkiksi pääsyä digitaaliseen ympäristöön kouluissa ja kirjastoissa. Suomi on korostanut yhdenvertaisuuden ja ihmisoikeuksien keskeisyyttä myös EU- ja kansainvälisessä yhteistyössä, kuten YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon suositusinstrumentissa tekoälyn etiikasta ja tieteen avoimuudesta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimia ihmisoikeusnäkökulmasta hallituskaudella

Ihmisoikeuspoliittinen selonteko perustuu hallitusohjelmaan ja viittaa muiden valtioneuvoston selonteiden ja politiikkaohjelmien kirjauksiin sekä täydentää valtioneuvoston toimintalinjauksia perus- ja ihmisoikeuslähtöisesti. Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialoilla ihmisoikeusnäkökulman kannalta merkittäviä hallituskauden linjauksia ovat koulutuspoliittinen selonteko ja ministeriön kestävän kehityksen linjaus. Merkittäviä hallituskauden toimia ovat myös Harrastamisen Suomen mallin toteuttaminen, liikuntapoliittisen selonteon toimeenpano, kulttuuriperintöstrategian valmistelu sekä aiemmin mainittu VANUPO.

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen turvaaminen on keskeistä koulutusjärjestelmän uudistushankkeissa. Viime vuonna annettu valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko luo periaatteet koulutusjärjestelmän kestäväälle ja pitkäjänteiselle kehittämiselle huomioiden erityisesti väestökehityksen vaikutukset peruspalveluiden järjestämiseen. Paino on koulutuksen yhdenvertaisuuden, laadun ja saavutettavuuden vahvistamisessa sisältäen toimenpiteitä myös ihmisoikeusselonteossa esiin nostettuihin kehittämistarpeisiin. Koulutuspoliittisessa selonteossa huomioidaan merkittäviä samaan aikaan valmisteltuja koulutus- ja TKI-poliittisia uudistuksia, kuten tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden tiekartta, oppivelvollisuuslaki ja parlamentaarinen jatkuvan oppimisen uudistus.

Toteutunut oppivelvollisuuden laajentaminen ja maksuton toisen asteen koulutus ovat merkittävä lainsäädännöllinen uudistus yhdenvertaisuutta lisäävän koulutusjärjestelmän vahvistamiseksi. Oikeus oppia – kehittämisohjelmilla edistetään oppimista, tasa-arvoa ja hyvinvointia sekä vahvistetaan varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen laatua. Käynnistetyllä toisen asteen koulutuksen uudistuksella turvataan koulutus- ja osaamispalveluiden saatavuus maan eri osissa eriytyvästä väestökehityksestä huolimatta. Vapaan sivistystyön oppilaitosten mahdollisuuksia järjestää kotoutumisajalla oleville maahanmuuttajille kotouttavaa koulutusta on vahvistettu rahoitusjärjestelmää uudistamalla.

Opetus- ja kulttuuriministeriön kestävän kehityksen linjauksen lähtökohtana on näkemys, että sivistyksen ja osaamisen vahvistaminen ovat edellytyksiä Agenda 2030 –tavoitteiden saavuttamiselle. Se tarkoittaa mm.

sivistyksellisten oikeuksien yhdenvertaista toteutumista, korkealaatuista varhaiskasvatusta, osaamisen ja koulutustason nostoa, jatkuvaa oppimista, tiedon saatavuutta, kulttuurisia oikeuksia sekä hyvinvointia ja osallisuutta. Yhtenä konkreettisenä toimenpiteenä on tarkistettu ministeriön yleisavustusten myöntöperusteita varmistamaan kestävän kehityksen edistämistä. Vastuullisuuden painoarvo on lisääntynyt erityisesti liikuntaa edistävien järjestöjen yleisavustamisessa, jossa mm. tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden sekä turvallisen ja terveellisen toimintaympäristön toteuttaminen huomioidaan aiempaa vahvemmin avustuksen määrää arvioitaessa.

Koronaepidemiatilanteessa syntynyttä yhteiskunnan osaamis- ja hyvinvointivajetta ministeriö on tukenut merkittäväillä taloudellisilla panostuksilla.